VARLIK FELSEFESİ (ONTOLOJİ)

Varlığı konu olarak ele alan felsefe, genel bir varlık kavramı üzerinde durur. Varlık, evrende var olan her şeyin ortak adıdır. Buna göre varlık, insan bilincinin dışında ondan bağımsız olabileceği gibi, zihne bağımlı olarak da bulunabilir. Örneğin, ağaç, kalem, ev gibi nesneler insan zihninden bağımsız olarak var olan gerçek varlıklardır. Bu tür (gerçek) varlıklar zamana ve mekâna bağlı olarak değişir, gelişir ve yok olabilirler.

Sayılar, geometrik şekiller, p (pi) sayısı gibi insan bilincinde ve ona bağımlı olarak var olan düşünsel (ideal) varlıklar da vardır. Bu varlıklar zaman ve mekân dışı olup, zihnimizde olduğunu kabul ettiğimiz varlıklardır.

Felsefe, düşünsel ve ideal varlığı bir araya getirip genel bir varlık kavramı üzerinde dururken,

"Varlık nedir?",

"Varlık var mıdır?",

"Varlığın ilk maddesi nedir?" gibi sorular sorar. Felsefe, varlıkla ilgili çeşitli soruları problem olarak ayrı ayrı inceleyip tartışma konusu yapar.

Varlık, felsefenin konusu olduğu gibi bilimin de konusunu oluşturur.

Ancak felsefe ile bilimin varlığı algılayışları ve yaklaşımları arasında farklılık vardır. Felsefe açısından varlık, bir yönüyle değil, genel olarak ele alınır. Varlığın var olup olmadığı sorgulanır. Felsefede varlık, akıl yoluyla, saf düşünce etkinliğiyle yorumlanır.

Buna karşılık bilime göre varlık; her durumda var olarak kabul edilir. (Felsefedeki gibi var olup olmadığı sorgulanmaz.)

Ayrıca her bilim, varlığın bir yönünü konu alır. Biyoloji canlı varlığı, psikoloji insanın psişik yönünü, coğrafya yerküreyi konu edinir.

1. Metafizik Açısından Varlık

İlk sebeplerin ve nesnelerin ilkelerinin bilgisidir. Bu yüzden o, bilimin ele almadığı kimi konuları inceleyen, onları açıklamaya çalışan bir bilgi dalıdır.

Tanrı ve Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, dünyanın varlığı, ruh ve ruhun ölümsüzlüğü metafiziktir.

Metafiziğin bu konularına hiçbir zaman tartışmasız kabul edilen açıklamalar getirilememiştir. Metafizik, varlığın özel alanlarını konu alan tek tek bilimler gibi kesin bir bilgi olamaz. Ama insan genel olarak bu konular üzerine soru sorma yeteneğini kaybetmediği ve bilimlerin çalışma alanlarında yeni sorular oluştuğu sürece metafizik, bir tür bilme etkinliği olarak varlığını ve önemini koruyacaktır.

Kant, "İnsan aklı, bilgisinin belli bir türünde özel bir kaderle karşı karşıyadır. İnsan aklı bu bilgisinde öyle sorular tarafından rahatsız edilmektedir ki, akıl onları ne yadsıyabiliyor, ne de yanıtlayabiliyor" demektedir. İşte bu alan, metafiziktir.

2. Ontoloji Açısından Varlık

Varlığı ele alan, irdeleyen bilgi dalı ontoloji, varlığı iki temel problem açısından ele alır:

– Varlığın var olup olmadığı sorunu

– Varlık varsa, bunun ne olduğu sorunu

"Varlık var mıdır?" sorusuna verilen birbirine karşıt yanıt vardır.

Nihilizm: Bilginin mümkün olduğu görüşünü reddeden, kendisinden şüphe edilemeyen hiçbir şeyin olmadığını öne süren ve maddi gerçekliğin varlığını yadsıyan bir öğretidir. Bunun nedeni "varlığın var olup olmadığını bilmenin imkânsız görülmesinde yatar. "Varlık var mıdır?" sorusunu olumsuz karşılar ve "yoktur" diye cevaplar.

Bu yaklaşımı, **Gorgias,** "Hiçbir şey yoktur, olsa bile bilinemez, bilinse bile başkasına aktarılamaz" sözüyle vurgulamıştır.

Realizm: Varlığı, var olarak kabul eder. İnsan bilincinden bağımsız olarak varlığın mevcut olduğunu iddia eder.

Realizme göre, biz varlığı ya doğrudan duyularımızla algılarız ve algıladığımız evren bizim kavradığımız gibidir; ya da zihnin imkânları aracılığıyla onun varlığını biliriz. Ancak, varlığın var olduğu kabul edildikten sonra, zihne kaçınılmaz olarak "Varlığın ne türden bir varlık olduğu" sorusu belirir. Filozoflar bu soruya farklı şekillerde cevap vermişlerdir.

3. Varlığın Ne Olduğu Problemi

a. Varlığı "Oluş" Olarak Kabul Edenler

Varlıkta sürekli bir değişme ve oluşun gerçekleştiğini savunan yaklaşımdır. Bu anlayış, varlığın statik bir açıdan ele alınamayacağını, onun bir değişme ve oluş süreci olarak görülmesi gerektiğini savunur. O halde evren mekanik bir varlık değil, canlı bir oluştur.

Her şeyin oluş (değişme) halinde olduğunu savunan **Herakleitos,** bu düşüncesini "Değişmeyen tek şey değişmenin kendisidir" sözüyle dile getirmiştir. Oluşun başlangıcı ve sonu yoktur. Hayat da, bu sürekli varoluş ve yok oluşun ard arda gelişinden ibarettir.

b. Varlığı "İdea" Olarak Kabul Edenler

Varlığın ideadan (düşünceden) oluştuğunu savunan, var olan her şeyi düşünceye bağlayan, insan düşüncesinden bağımsız bir nesneler dünyasının ya da bir gerçekliğin varlığını yadsıyan yaklaşımdır.

İdealistler, maddenin gerçek olmadığını, gerçeğin zihnimizde yer alan ide'lerden oluştuğunu savunurlar. Örneğin güzellik idesi, güzel diye algılanan bütün varlıklardan daha gerçektir. Bunun gibi, ağaç idesi de şu ağaçtan daha fazla bir şey ifade eder. Çünkü ikinciler varlıklarını birincilerden almışlardır. Güzel diye algılanan bir çiçek yok olur, unutulur ama çiçek fikrinin kendisi yok olmaz.

Platon: Platon'a göre gerçek varlıklar idealardır. Duyusal dünyadaki varlıklar idealardan pay almak suretiyle var olurlar ve bunlar ideaların, yalnızca görünüşleridir.

Aristoteles: Aristoteles, idea olarak belirttiği formu varlığın içinde görmüştür. İdealar tek tek nesnelerin özüdür. Madde, bu form sayesinde biçim kazanır ve gerçek olur. Örneğin bir heykelin ideası, sanatçının ona verdiği form, yani biçimdir.

Hegel: Asıl ve gerçek varlık, insan zihninden bağımsız olarak var olan Mutlak akıl (Geist)dır. Bu Mutlak akıl, evrensel ve manevi bir varlıktır. Bu görüşün idealist olarak değerlendirilmesinin nedeni, Hegel'in varlığı temelde tinsel bir töz olarak belirlemesidir.

c. Varlığı "Madde" Olarak Kabul Edenler

Varlığı madde olarak ele alan görüşe materyalizm denir.

Materyalizm, evrendeki tek cevherin madde olduğunu, maddenin düşünceden bağımsız olarak var olduğunu ve bütün varlıkların maddeden türediğini ileri sürer.

Bilinç, ruh gibi tinsel varlık da dâhil, bütün varlığı madde olarak anlar ve maddenin dışında başka bir varlık olduğunu kabul etmez. Düşünme, hayal gibi olayları da maddenin kuvvet ve hareketleriyle açıklar.

Demokritos: Var olan her şeyi sonsuz sayıda atoma ayırmıştır. Her şey atomların birbirlerine çarpması sonucunda, mekanik bir zorunlulukla oluşur. Atomlar belli bir sıra ile birleşerek veya ayrılarak varlıkları oluşturur.

Hobbes: Gerçekte var olanın, cisim veya madde olduğuna inanır. Ona göre dünya mekanik hareket kanunları tarafından yönetilen cisimlerin bütünüdür. Bütün gerçeklikler yalnızca maddi olarak düşünülebilir.

Marx: Evrendeki hareket ve değişme maddeden başka bir şey değildir. Ona göre madde biçim değiştirir. Tüm değişmelerin temelinde karşıtlık ve çatışma vardır. Düşünce, maddeden sonra gelen ve ona bağlı olan varlıktır.

d. Varlığı Hem "Düşünce" Hem "Madde" Kabul Edenler

Varlığın düşünce ve madde gibi iki cevherden meydana geldiğini savunan anlayışa düalist anlayış denir. Düalizm, varlıkta daima iki prensibin varlığını kabul eder.

Descartes: Varlıkta iki töz vardır: Biri "ruh", öteki de "madde". Ruh, düşünen, madde ise yer kaplayan bir tözdür. Bunlar arasında hiçbir birleşme noktası yoktur; yalnızca insanda bir araya gelirler.

e. Varlığı "Fenomen" Olarak Kabul Edenler

İnsan zihninden tam anlamıyla bağımsız olmayan bir varlık alanı vardır; insan bu varlık alanını bilebilir. İnsanın bilinci tarafından belirlenen bu varlığa **"fenomen"** denilmektedir. Fenomen, insana göründüğü şekliyle varlıktır. Fenomene, Husserl'in **"özü görme"** denilen yöntemiyle ulaşılabilir.

Husserl: Var olanın yalnızca fenomenler olduğunu söyler. Bu fenomenin insan bilinci tarafından bilinebileceğini savunur. İnsan onların özünün bilgisini edinebilir.

Ona göre varlığın bilinçten bağımsız bir var olma durumu yoktur; varlıklar bilincimizin bilgi nesneleri olarak vardırlar. Yani bizim zihnimizin olanakları çerçevesinde var olurlar.

BİLGİ FELSEFESİ (EPİSTEMOLOJİ)

Felsefenin, insan bilgisinin kaynağını, sınırlarını, geçerliliğini ele alan dalına bilgi felsefesi denir. O, belli bir bilgi türünü değil de, bilen özne ile bilinen obje arasındaki ilişki ile ortaya konulan bilgi sürecini genel olarak ele alır; bu sürece giren tüm öğeleri inceler. İnsanın sahip olduğu akıl, sezgi gibi yetilerinin insan zihninde olup olmadığı, varsa görünüşleri ve ötesindeki varlığı bilmemize imkân verip vermeyeceği gibi problemler ve bunların çözümlerini araştırır.

1. Bilgi Kuramının Temel Kavramları

a. Doğruluk

Bir düşünceyi dile getiren yargının gerçek ile uyuşmasıdır. Bilginin nesnesiyle çakışmasıdır. "Ankara başkenttir" yargısı doğru, "İstanbul başkenttir" yargısı doğru değildir. Bu yargılardan birincisi gerçeği dile getirir, diğeri getirmez.

b. Gerçeklik

Gerçeklik, varlığın insan zihninden bağımsız olarak var oluşunu temsil eder. Su, Dünya, Güneş, çiçek var olan birer gerçeklik örneğidir.

Kaf Dağı'nın, devlerin, yedi başlı ejderhanın gerçekliği yoktur. Gerçeklik, bir şeyin varoluşuyla ilgili, doğruluk ise bilginin bir özelliğidir. Yargının gerçekliği dile getirip getirmemesine bağlıdır. Buna göre "Dünya" gerçek, "Dünya dönüyor" yargısı ise doğrudur.

c. Temellendirme

Bir iddiayı savunmaya yönelik olarak mantıksal gerekçelerin tutarlılık içinde ortaya konulmasıdır. Filozofların yaptıkları, iddialarını savunmak için temel dayanaklarını ortaya koyarak görüşlerini temellendirmektir. Bilginin insan zihninde doğuştan yer aldığını savunan bir filozof, bu görüşünü temellendirmek durumundadır. "Benim kanaatlerim öyle olduğunu bildiriyor" şeklinde kestirme cevaplarla görüşünü savunamaz.

2. Bilgi Felsefesinin Temel Soruları

a. Bilginin Kaynağı

İnsan, genel bir düşünce ile kendisini kuşatan evrenle ilgili bir takım bilgilere sahip olur. Zihnimizde iyiliğe, kötülüğe, güzelliğe, hakikat ve hayata, matematik prensiplerine vb. ait bilgiler vardır. "2+2=4", "Ay, Dünya'nın uydusudur." birer bilgi örneğidir. Acaba zihindeki mevcut bilgiler nasıl meydana gelmiştir, nasıl meydana geliyor? Bilgilerin meydana gelmesinde rol oynayan faktörler nelerdir? Akıl mı, deney mi; yoksa bunlardan tamamıyla farklı başka faktörler var mıdır?

Bütün bu sorulara;

Rasyonalistler, bilginin **akla** dayandığını,

Empristler, bilginin **deneye** dayandığını,

Sensualistler, bilginin **duyuma** dayandığını,

Entüisyonistler, bilginin **sezgiye** dayandığını, ileri sürerek birbirlerinden farklı şekilde açıklık getirmeye çalışmışlardır.

b. Bilginin Değeri

Bilginin, araştırdığı olaya ve konuya uygunluğu demektir. Doğru bilgi, açıkladığı gerçekliği olduğu gibi yansıtan bir bilgidir. Örneğin "Şu kalem kırmızıdır" gibi bir önermede, işaret ettiğim kalem gerçekten kırmızı ise, doğrudur.

Elde ettiğimiz bilgi, objesine uygun mudur, değil midir? Varlığın doğru bilgisine ulaşılabilir mi? Bilgi gerçeği verebilir mi? gibi sorular da hangi bilginin doğru olduğuna açıklık getirmeye çalışır.

Bilginin değeri ile ilgili sorular bizi "doğru bilginin imkânı" problemine götürmüştür. Felsefe tarihinde bu soruya iki şekilde cevap verilmiştir.

3. Bilgi Felsefesinin Temel Problemi

(Doğru Bilginin İmkânı Problemi)

a. Doğru Bilginin İmkânsızlığı

aa. Septisizm (Şüphecilik)

İnsan zihninin değişmez bir gerçeğe ulaşamayacağını, hakikat olarak kabul edilebilecek bir şey için zihnimizde bir ayraç bulunmadığını, bundan dolayı da kesin hükümler vermekten kaçınmamızın ve her şeyden "prensip olarak şüphe etmemizin" doğru olacağını kabul eden görüştür. Şüphecilik, bir bilginin doğru ya da yanlışlığına ait yargıyı kabul etmediği gibi inkâr da etmez. Sadece bu bilgilerden şüphe eder.

Şüpheciliğin kurucusu olan **Pyrrhon**'a göre hiçbir şey ne doğrudur ne de yanlıştır. Her yargı ve her yargının çelişiği için aynı nedenler bulunabilir. Doğruyu yanlıştan ayıracak bir ölçüt olmadığına göre, varlıklar hakkında çelişik yargılar ileri sürülebilir. Bu nedenle yargıda bulunmaktan kaçınılmalıdır.

Şüpheci filozoflardan **Timon**'a göre ise;

Nesnelerin gerçek yapısı bilinemez,

Bu nedenle her türlü yargıdan kaçınmalıyız,

Böylelikle ruhun sarsılmazlığına yani mutluluğa ulaşırız, görüşünü ortaya koymuştur.

ab. Sofistler

Sofist **Protagoras,** "İnsan her şeyin ölçüsüdür" diyerek, doğruluğun insanlara göre değiştiğini ileri sürmüştür. Üşüyen insan için rüzgârın soğuk, üşümeyen için soğuk olmadığını belirterek herkes için geçerli mutlak bir bilginin olamayacağını savunmuştur.

Bilginin imkânsızlığını ileri süren sofist filozoflardan **Gorgias** bu görüşünü,

"Hiçbir şey yoktur, olsa bile bunu bilemezdik, bilseydik de başkalarına bildiremezdik" sözleriyle dile getirmiştir.

b. Doğru Bilginin İmkânı

ba. Dogmatizm

Bilginin kesin ve değişmez nitelikte olup olamayacağını hiçbir eleştiriye tabi tutmadan, aklın mutlak ve değişmez olanı bilebileceğini, düşünme ve akıl yoluyla değişmez, kesin gerçeklere ulaşılabileceğini kabul eden öğretidir.

Dogmatik düşüncenin ilk temsilcileri ilkçağ doğa filozoflarıdır. Bu filozoflar evrenin özünü, ana maddesini bir ilk prensibe dayandırarak, kesin olarak bildiklerini ileri sürmüşlerdir. İşte bu ilk nedenin ne olduğunu kesin olarak bildiklerini kabul ve iddia eden bu filozoflara dogmatik filozoflar denilir.

bb. Rasyonalizm (Akılcılık)

Rasyonalizme göre doğru bilgi olanaklıdır ve doğru bilginin ölçütü akıldır. Rasyonalistlere göre matematik bilgiler, aklın ilkeleri kesin bilgilere örnek oluşturur. Sokrates, Platon, Aristoteles, Descartes, Hegel rasyonalist filozoflara örnektir.

Sokrates: Aklın, değişmez ve gerçek varlığın bilgisine doğuştan sahip olduğunu söyler. Dürüstlük, adalet, iyilik gibi erdemlerin bilgisinin tecrübe ile kazanılmadığını, bu bilgilerin insanda doğuştan olduğunu ileri sürmüştür.

Platon: Zorunlu, kesin, genel geçer bilginin var olduğunu, bu bilgilerin de ideaların bilgisi olduğunu ileri sürer. Ona göre görünüşler dünyasında sürekli değişme olduğundan, bu varlıklar bilinemezler. İdealar dünyası ise ezeli ve ebedi olan ve akılla kavranan gerçeklik alanıdır. İdealar insan zihninde doğuştan yer alır. 2+2=4 idealar dünyasının doğru bilgisine bir örnektir.

Aristoteles: Ona göre bilgi edinme yetisi akıldır. Ancak akıl bilgiyi taşıyan değil, üreten bir yeti olmaktadır. Aristoteles, mantığında kullandığı tümdengelim yöntemiyle, aklın bilgi yapma yetisi olduğunu göstermiştir.

Descartes: İnsan zihninde doğuştan düşünceler bulunduğunu, iyi yönetilen zihnin kesin, genel geçer bilgiye ulaşabileceği görüşündedir.

Başlangıçta, geçici olarak bütün bilgilerinin doğruluğundan kuşku duymuştur. (Metodik şüpheci yöntemi) O, aklın basit ve mutlak doğrulardan hareket ettiğinde, kendisinden kuşku duyulmayan bilgilere adım adım ulaşılabileceğini göstermeye çalışmıştır. "Düşünüyorum, o halde varım" yargısına, bu yöntemine dayalı akıl yürütmesiyle ulaşmıştır.

Hegel: O, doğru bilgiye hiçbir deneye başvurmadan, yalnızca düşüncenin sınırları içinde kalınarak ulaşılabileceğini ileri sürer. Ona göre doğru bilgiye ulaşmak için, önce varlığa yönelmek, onu düşünceye konu yapmak gerekir. Düşünmek, nesnenin ardındaki ideyi kavramaktır. Aklın yasaları, varlığın yasaları ile aynıdır. Hegel'e göre "akla uygun olan gerçek, gerçek olan akla uygundur."

bc. Empirizm

Rasyonalizmin karşıtı olan bu akıma göre doğuştan gelen hiçbir ilke ya da bilgi yoktur, bütün bilgiler duyu ve deneyimlerden gelir.

Güneşin yakıcı olduğu, Tanrı'nın var olduğu bilgisini insan sonradan edinir. Bu akımın savunucuları arasında **John Locke** ve **David Hume** vardır.

John Locke'a göre insan zihni doğuştan "boş bir levha" (tabula rasa)dır. Duyu ve deney verileri bu levhayı doldurur. "Zihinde bulunan hiçbir düşünce yoktur ki, daha önce duyularda bulunmamış olsun" sözü ona aittir.

Hume, insan zihnindeki bütün bilgilerini duyu verilerine indirger. Ona göre doğa yasaları gibi düşünce yasaları da insanın alışkanlıklarından başka bir şey değildir. Dolayısıyla zihinde bulunan tüm izlenim, kavram ve düşüncelerin temelinde dış dünyanın duyularla algılanması vardır.

bd. Pozitivizm

Pozitif felsefeyi geliştirip sistemleştiren **A. Comte**'a göre, bilimin tek amacı olgular arasındaki değişmez ilişkileri ya da doğal yasaları bulmaktır. Bu amaç ise yalnızca gözlem ve deney yoluyla gerçekleştirilebilir. Gözlem ve deney yoluyla kazanılan bilgi pozitif bilgidir.

Pozitivizm, araştırma alanı olarak sadece olguları görür. Olguların bilgisi, olayların özünü ve gerçek nedenini vermez; ama olayları idare eden yasaları verir. Bu yasalarla gelecek hakkında öngörüde bulunuruz.

be. Sezgicilik

Bu akıma göre mutlak hakikati kavramanın yolu sezgiden geçer. Sezgi, aracısız ve doğrudan bilmeyi içeren bir yeti olmaktadır. Bütünü, bir bakışla doğrudan kavrama ve keşfetmedir. Duyuların ve aklın veremeyeceği hakikat bilgiye ancak sezgiyle ulaşılabilir.

Sezgiciliğin önemli temsilcisi **Bergson**'dur. Ona göre gerçeklik hayattır, akıştır; bu da yalnızca sezgiyle kavranabilir. Sezgi, varlığın özüne nüfuz ederek gerçekliği oluşturan süreyi, yaşamı içten içe duyarak kavrar.

bf. Kritisizm

İnsan zihninin güçlerine ve insanın neyi bilip neyi bilemeyeceğine ilişkin bir araştırmadan meydana gelen felsefe yaklaşımıdır. Temsilcisi Kant'tır.

Kant'a göre insan aklı, ancak olaylar dünyasını bilebilir. Bu bilginin ham maddesi duyular aracılığıyla gelir. Ham madde zihnin kalıplarına girer, formunu alır ve akıl ilkeleri ile işlenerek dış alemin doğru bilgisi elde edilir.

Bilgi sürecinde insan pasif olmayıp, aktif bir biçimde duyular yoluyla gelen izlenimleri sınıflar, kalıplara yerleştirir ve yorumlar. Ancak insan bilgisi sınırlı olduğundan, zihin, nesne ve olayları gerçekte oldukları şekliyle bilemez.

Nesneler insan tarafından, yalnızca zihnin olanaklarına, yapısına, formlarına göre bilinirler. O halde Kant'a göre bilgi, sınırlı ve insana göredir.

bg. Pragmatizm

Doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak, yalnızca eylemlerin sonuçları ile değerlendiren ve onlara yalnızca **“fayda”** açısından bakan felsefe yaklaşımıdır.

Bu yaklaşımın savunucularından **W. James**’e göre pragmatik yöntem, her kavramı, kendilerinden pratik sonuçlar çıkararak yorumlamaktır; hakikat ise, olacak şeye karşı bizi hazırlayan eylemdir. Doğru fikirler, doğruluklarını uygulayarak ortaya koyabileceğimiz fikirlerdir. Bir fikir, hayatımız için uygun olduğu sürece doğrudur ve iyidir.

BİLİM FELSEFESİ

Bilimin yapısını, doğasını, bilimsel kuramlarla gerçeklik arasındaki ilişkiyi ve bilimde yöntem problemini ele alır. Yani, bilim felsefesi, bilimle ilgili sorular sorarak, bilim üzerine felsefe yapar.

19. ve 20. yüzyıllarda bilimin olağan üstü başarı sağlaması, ona olan ilgiyi büyük ölçüde artırmış; bu ilgi, düşünen kişileri neyin bilim olduğu, neyin bilim olmadığı konusunda bir takım ölçütler aramaya ve bilimi sorgulamaya götürmüştür. Bunun sonucunda bilim, felsefenin konularından biri olmuştur.

[Zaman içinde doğa bilimlerinin, özellikle de matematiksel fiziğin gösterdiği gelişmeler filozofları çok etkilemiştir. Felsefenin de, bu bilimlerin kullandığı yöntemi kullanması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. 19. yüzyılda egemen olan pozitivizmin de etkisiyle, tek doğru bilginin bilimsel bilgi olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bundan dolayı felsefenin de bilimsel kılınması gerektiği ileri sürülüyordu. Bu anlayışta felsefe artık bilimlerin eleştirisiyle, bilimlerin yöntem sorunlarıyla uğraşacak bir alan olarak görülüyordu. Böylece felsefenin alanı daraltılıyordu. Bilgi, bilimle; felsefe de bilim felsefesiyle özdeşleştiriliyordu. Felsefe yapmak; bilim üzerine düşünmek, bilim mantığı yapmak, bilimin kavramlarını aydınlatmakla bir sayılıyordu.]

1. Bilime Farklı Yaklaşımlar

Filozofların, bilime ilişkin farklı açıklama gayretleri başlıca iki grupta ele alınmaktadır. Bunlar: "Ürün olarak bilim" ve "Etkinlik olarak bilim"dir.

a. Ürün Olarak Bilim

Bu yaklaşım, bilimi ve bilimsel kuramı, bilim adamının yaratıcı etkinliğinin ve çalışmasının sonucunda ortaya çıkan bir ürün olarak görür. Ürün olarak görülen bilimin yapısını, dilini ve yöntemini açıklamaya çalışır. Bilimi, olmuş bitmiş çalışmalarıyla değerlendirir ve çalışmanın ürünlerine bakarak anlayabileceğimizi öne sürer. Başlıca temsilcileri Carnap ve Reichenbach'tır.

Bu anlayışa göre, bilime ait metinler sembolik mantığın diline çevrilir ve bu metinlerin mantığı ortaya konur. Ancak bu şekilde bir önerme, olgusal olarak doğrulanabilir bir hale getirilebilir. Böylece bilim adamının sübjektif değerlendirmede bulunabileceği ölçütler ortadan kalkar.

Bu görüşe göre bilimin tüm anlamlı önermeleri aynı zamanda doğrulanabilir önermelerdir. Bilim felsefesinin amacı da doğrulanabilir önermelerden yola çıkarak yeni kuramlar oluşturmaktır. Böyle bir kuram ancak sembolik mantığın yardımıyla temellendirilebilir. Mantık kurallarıyla öne sürülen varsayımlar, deney ve gözlemle doğrulanırsa kuram geçerli, yanlışlanırsa geçersiz olur.

b. Etkinlik Olarak Bilim

Bilimi bir süreç ve bilim adamlarından oluşan bilimsel topluluğun etkinliği olarak değerlendirir. Temsilciliğini T. Kuhn'un yaptığı bu yaklaşım, bilimsel araştırma sürecine giren tüm öğeleri özellikle de bilim dışı tüm öğeleri hesaba katar.

"Bilim bir etkinlik, bir süreç midir?"

"Bilim adamlarının bilimde rolü nedir?" gibi sorulardan hareket ederek onu meydana getiren topluluğun içyapısını, inançlarını, ilişkilerini, başkalarının bakış açılarını, kısacası bilimin meydana geldiği kültür ortamını dikkate alır.

Kuhn'a göre bilim, belli bir alanda bilim adamları topluluğunun gerçekleştirmekte olduğu bir etkinliktir. Kuhn, bu görüşünün temeline "paradigma" öğretisini koyar. Ona göre paradigma, olguları açıklamaya yönelik, kanılardan, inançlardan ve değer yargılarından oluşmuş bir çerçevedir. Bilim adamının dış dünyaya bakışını belirleyen bir kuram olmaktadır. Newton'un mekaniği, Kopernik'in güneş merkezli sistemi birer paradigma olmaktadır. Bilim adamları bu paradigmaya göre alanlarındaki problemleri çözmeye başlarlar.

Ancak benimsenen paradigma, problemlere çözüm getirmede yetersiz kaldığında, olguları açıklama gücü oldukça yüksek başka paradigmalar onun yerine geçer. Böylece bilimde ilerleme, bir paradigmadan diğer paradigmaya geçişle gerçekleşir. Örneğin Batlamyus'un yer merkezli sistemi, evrendeki olguları açıklamada yetersiz kalınca, onun yerine Kopernik'in güneş merkezli sistemi yeni paradigma olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak bir paradigmadan diğer paradigmaya geçişte, psikolojik, toplumsal pek çok bilim dışı faktörler işe karışır. Bu nedenle Kuhn'a göre bilimsel etkinlikler rasyonel bir faaliyet olmamaktadır.

Kuhn, bir paradigmanın yerine diğerinin geçişini bilimsel devrim olarak niteler. Eski paradigma içinde ortaya çıkan birtakım anomalilerin, yani alışılmışın dışındaki soruların cevaplandırılmasında giderek artan güçlüklerle karşılaşılması bilimsel devrime neden olur.

2. Bilim Felsefesinde Klasik Görüş ve Eleştirisi

a. Bilime Klasik Görüş Açısından Bakış

Bu görüş Auguste Comte'un pozitivizmiyle temsil edilir.

- Klasik görüşe göre genel olarak bilimsel yöntem tek ve aynıdır.
- Bilim bir doğru boyunca ilerler. Bu, bilimin birikimli olarak ilerlediğinin ifadesidir.
- Bilim nesneldir; çünkü bilim bizim dışımızdaki nesnel dünyayı konu olarak alır. Bilim adamının tarafsız olması nesnelliğin temel dayanaklarındandır.
- Bütün bilimler birbirleriyle bağlantılıdır. Temelde de birleşirler.

b. Klasik Görüşe Yapılan Eleştiriler

Bu eleştiriler, temelde Kuhn'un görüşleri olarak ortaya çıkmaktadır.

- Bilimin nesnel olduğu doğru değildir. Çünkü bilim adamları ön yargılarla, inançlarla dünyaya bakarlar.
- Bilim birikimli olarak ilerlemez. Bilimde kopukluklar, zikzaklar, hatta devrimler söz konusudur.
- Bilimler temelde tek bir bilime indirgenemez. Gerçeğin farklı boyutlarını ancak farklı bilimler verebilir.

3. Bilimsel Yöntemin Özellikleri

- Bilimsel yöntem, olguları betimleme ve açıklama amacıyla izlenen sistemli bilgi edinme yoludur. Bilimlerde yöntem, izlenecek alanın özelliklerine göre belirlenir.
- Bilimsel yöntem, zihinsel etkinliği düzenleyen ve zihni hatalardan korumayı amaçlayan bir etkinliktir.
- Bilimsel yöntemin başlıca aşamaları vardır. Bu aşamalar; olaylar hakkında gözlem yapılması, bu gözlemlerden hareketle varsayım oluşturulması, bu varsayımın sınanması, böylece bir yasaya veya genelleme olarak ifade edilen bir sonuca ulaşılması şeklindedir.

4. Bilimsel Açıklama ve Öndeyinin Özellikleri

Bilimsel açıklama "neden" sorusunun cevabıdır. "Ay ufuktayken neden tepede olduğundan daha büyük görünür?" sorusuna verilen cevap bir açıklama olacaktır.

Bilimsel öndeyi, bilimsel yasalara dayanılarak, henüz meydana gelmemiş olayları önceden kestirmek, tahmin etmektir. Güneş tutulmasının önceden kestirilmesi bilimsel öndeyiye bir örnektir. Bilimsel öndeyiler, olaylara ve olgulara ilişkin olarak önceden haber verir.

5. Bilimsel Kuramın Özellikleri

Kuram, bir takım ilkelerden, kurallardan yola çıkarak gerçekliği açıklamaya çalışan kavram çerçeveleridir. Darwin'in evrim kuramı gibi. Kuram, belli olgu türleriyle ilgili genellemeleri mantıksal bir düzene sokar.

- Bilimsel kuramlar mantıksal bir sistemdir. Kendi içinde bir iç tutarlılığı vardır.
- Bilimsel kuram felsefi bir dünya görüşünden farklıdır; çünkü kuram, belli bir olgu türüyle sınırlıdır. Ayrıca felsefi görüşün doğruluğu ya da yanlışlığından söz edilemezken, kuramın doğruluğundan ya da yanlışlığından söz edilebilir.
- Kuramlar mutlak anlamda kesinleşmiş değildir. Zaman içinde değişiklikler içerebilirler.

6. Bilimin Değeri

a. Pratik Değeri

Hayatımızdaki faydalarını ifade eder. Rahatlık, konfor sağlama, acıları dindirme gibi. Bilimin pratik değeri daha çok teknolojiye bağlı ortaya çıkar. İnsan bu sayede doğal güçleri denetim altına almaya çalışır. Örnek olarak yıldırımlara karşı paratoner yapar. Bunun gibi, telefonun, uçağın icadı bilimin pratik değeriyle açıklanabilir.

b. Entellektüel Değeri

İnsanın bilme isteğini ve merakını tatmin eder. İnsanı kopyalama çalışmalarının temelinde bu merak yatmaktadır. Bilim bu merakın tatmininde aracı olmaktadır.

c. Ahlaksal Değeri

İnsanlara kazandırdığı birtakım karakter özellikleri ve alışkanlıklar bilimin ahlaki değerini ortaya koymaktadır. Nesnel olabilmeyi, sorgulayıcı tavrı kazanmayı sağlar. Bu sayede insan geleneksel kanıların ve bilgilerin gerçeklerle test edilmesi gerektiğini öğrenir.

İnsana bu kadar faydasının yanında bilim, zararlı amaçlar için de kullanılabilir. Bu durumda insanın yaşamını kolaylaştırabilen bilim, yaşamı tehlikeye de sokabilmektedir. Örneğin atom bombası böyle bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Ancak bu durumda zararlı sonuçlardan sorumlu olan bilim değil, onu üretenler ya da zararlı amaçlar için kullananlardır.

AHLÂK FELSEFESİ (ETİK)

Ahlâk felsefesi, insan eylemlerini ve bu eylemlerin dayandığı ilkeleri konu alan felsefe dalıdır. Buna göre ahlâk felsefesi, ahlâk alanında hâkim olan ilkeleri, **"iyi"** ve **"kötü"** nün ne olduğunu, ahlâklılığın ne anlama geldiğini ele alır. Ahlâklılığın ne olduğu üzerinde durur; özünü ve temellerini araştırır. İnsanın davranışlarında özgür olup olmadığını sorgular. Hangi eylemlerin ahlâklı olabileceğini irdeler. Bunlar için bir takım ölçütler koyar. Kısacası ahlâk felsefesi, ahlâk hayatı üzerinde sistemli bir biçimde düşünme ve soruşturmadır.

Her bilgi dalının kendine özgü kavramları ve özel terimleri vardır. Ahlâk felsefesinin de "iyi", "kötü", "özgürlük", "erdem", "sorumluluk", "vicdan", "ahlâk yasası", "ahlâki karar", "ahlâki eylem" olarak belirlenen kavramları vardır. Şimdi bu kavramların neyi anlattığını kısaca belirtelim.

1. Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları

İyi: Ahlâk açısından yapılması uygun olan, iradenin yapılmasına özgürce karar verdiği eylemlerdir.

Kötü: Ahlâk yasası açısından yapılması uygun olmayan eylemlerdir.

Özgürlük: İradeyi kullanarak istediğini yapabilme halidir.

Erdem: İradenin cesaret, cömertlik, bilgelik gibi iyiyi yapmaya yönelmesidir.

Sorumluluk: İnsanın bilerek ve iradeli olarak yaptığı bir işin, bir davranışın sonuçlarını kabullenmesidir.

Vicdan: İyi ile kötüyü birbirinden ayırabilme gücüdür. (Bireyin, kendi tutum ve eylemlerini değerlendirme yetisi.)

Ahlâk yasası: Uyulması ahlâk açısından gerekli ve geçerli olan kurallardır. Bu kurallar kişinin ne yapması, ne yapmaması, davranışlarının nasıl olması gerektiğini gösterirler.

Ahlâki karar: Kişinin, ahlâk yasalarına kendi hür iradesi ile uymasıdır. Bu uyma dışarıdan herhangi bir zorlama ile değil, bireyin kendi isteğiyle olmalıdır.

Ahlâki eylem: Ahlâk kurallarına uygun ve iradeli olarak bir şeyi yapmaktır.

2. Ahlâk Felsefesinin Temel Soruları

a. Ahlaki eylemin bir amacı var mıdır?

Bu soruya filozoflar farklı cevaplar vermişlerdir.

Ahlâkın amacını **mutluluk – haz** olarak açıklayan filozoflardan **Epiküros**'a göre mutluluk; yaşamdan **"haz"** alabilmektir. Haz, en yüksek iyidir.

Ancak bu haz duyusal bir haz olmayıp, bedenin acılardan uzak olması, ruhun huzura kavuşmasıdır.

"Fayda"yı ileri süren filozoflara göre mutluluk, insanın tutkularına engel olması, toplumun çıkarının kişisel çıkarlardan üstün tutulmasıdır.

Kant'a göre ise ahlâki eylemin amacı mutluluk değil **"ödev"** olmalıdır. Ödev, iyiyi istemedir. Bunun gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi önemli değildir.

b. İnsan ahlâki eylemde bulunurken özgür müdür?

Bazı filozoflar bu soruya birbirine karşıt iki cevap vermişlerdir. Bu cevaplar determinizm ve indeterminizm olarak iki grupta incelenebilmektedir. Otodeterminizm bu iki görüşü uzlaştıran üçüncü bir görüş olarak ortaya çıkmıştır.

İnsanın eylemlerinde özgür olduğunu ya da olmadığını savunanlar kendilerine göre psikolojik, sosyal, ahlâki ve hukuki kanıtlar ileri sürmektedirler.

Eylemlerin **özgür olduğunu** (indeterminizm) savunan filozoflar, kişinin kararlarında tamamen özgür olduğunu ileri sürerler ve özgürlük için sınır tanımazlar.

Eylemlerin **özgür olmadığını** (determinizm) savunanlar ise her şeyin önceden belirlenmiş olduğuna, insanın önceden belirlenmiş olanları hiçbir şekilde değiştiremeyeceğine inanırlar.

Bunlara göre insan, rüzgârın önündeki yaprak gibidir. İrade içten ve dıştan gelen etkenler tarafından belirlenir. İnsan karar alırken içinde bulunduğu koşulların etkisindedir. Bu koşullar serbest karar vermeyi önler.

Ahlaki eylemlerin özgürlüğü konusunda bir başka yaklaşım, **otodeterminizm** (ahlaksal özerklik) tir. Bu yaklaşım, kişinin kendi ahlaki değerlerini oluşturabilme ve bu değerlere uyabilme özgürlüğünü varsayar. Burada kişinin bilinçli tercihleri öne çıkar. Bir bakıma determinizm ile indeterminizmi uzlaştırır.

c. İnsan Neye Karşı Ahlaklıdır?

Bu soruya bağlı olarak dört tür ahlaktan söz edilebilir:

- **Dine karşı ahlak:** Dinin belirlediği kurallara uymak esastır. Kutsallara saygılı olmak gibi.
- **Doğaya karşı ahlak:** İnsanın doğaya tepkilerinde kendini gösterir. Doğal varlıkları korumak gibi.
- **Bireysel ahlak:** Bireylerin kendi öz güvenine karşı bakışında söz konusudur. Kimsenin haberi olmadığı halde çektiği kopya için, "kendimden utanıyorum" diyen birinin bu ifadesi, kendine karşı ahlaki durumunu ifade etmektedir.
- **Toplumsal ahlak:** İnsanın diğer insanlarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Başkalarının iyi niyetini kötüye kullanmada olduğu gibi.

d. Ahlakın Kaynağı nedir?

Bu konuda farklı görüşler vardır.

- Ahlakın, dünyanın bir parçası olduğunu söyleyenler vardır.
- Ahlakın doğaüstü bir varlıktan, örneğin dinden kaynaklandığını ileri sürenler vardır.
- Ahlakı, insan zihninin bir ürünü sayanlar vardır.

e. Ahlak Yargısını Diğer Yargı Türlerinden Ayıran Özellikler Nelerdir?

- Ahlak yargıları, yapılması istenen bir eylemi bildirirler. Bunlar yaşama yönelik, olması gerekeni belirten yargılardır.
- Ahlak yargıları değer içerdiğinden özneldir. "İyi" ve "kötü" gibi değerler ortaya koyarlar.
- Ahlak yargıları değişkendir. Zamana ve mekâna göre değişir. Herkes için değişmez yasalar ortaya koymaz.
- Ahlak yargıları normatif (kural koyucu) dir. Yapılması ya da yapılmaması gerekeni belirtir. "Yalan söylemek kötüdür" gibi.

f. Evrensel Bir Ahlâk Yasası Var Mıdır?

Bu soru ahlak felsefesinin temel problem alanını ortaya koymaktadır ve kişi vicdanı karşısında evrensel bir ahlak yasasının olup olmadığını irdeler. Bu problem alanında iki farklı yaklaşım vardır: Evrensel ahlak yasasının varlığını reddedenler; evrensel ahlak yasasının varlığını kabul edenler.

fa. Evrensel Ahlâk Yasası Yoktur Diyenler

Ahlaki eylem her şeyden önce kişinin iradesi ve vicdanı ile ilgilidir. Bu nedenle bireysel ve özneldir. **Hedonizm, Faydacılık, Egoizm, Anarşizm** gibi yaklaşımlar daha çok bireyi temele aldıklarından evrensel bir ahlâk yasasının olmadığını savunurlar.

Haz Ahlakı

Ahlaki eylemin değeri, eylemin sonucunda oluşan hazdan gelmektedir. Haz duygusu farklı derecelerde ve kişiye bağlı olduğundan, evrensel ahlak yasasını reddeder. Temsilcileri **Aristippos** ve **Epiküros**'tur.

Aristippos için haz sağlayan şey iyidir, acı veren şey de kötüdür.

Epiküros'a göre de hazlar, tüm insanların amaçladığı, yönelmek durumunda oldukları hedeftir.

Fayda Ahlakı

Bireye fayda sağlayan şeyler iyi, fayda sağlamayan şeyler kötüdür. Bu anlayış ahlaki eylemin sonucuna değer vermekte, ahlaki eylemin değerini onun vereceği sonuca bağlamaktadır. Faydayı ve başarıyı iyinin ölçütü sayan bu anlayışa göre de evrensel ahlak yasası yoktur.

Bencillik (Egoizm)

Bencillik, kişinin kendi benine ve çıkarlarına düşkünlük göstermesidir. Etik anlamda bencillik, kişinin tüm eylemlerinin ben sevgisiyle belirlendiğini, ahlaklılığın da kendini koruma güdüsünün dışa vurmasından başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu nedenle evrensel ahlak yasasının varlığını tanımaz.

Bu anlayışın önde gelen temsilcisi **Hobbes**'tur. Ona göre insanı yönlendiren ve harekete geçiren iki önemli güdü; "ben sevgisi" ve "kendini koruma"dır. Hobbes, yaşamda her şeyden önemli ve değerli şey, olarak kişinin kendi başarısı ve mutluluğunu görür.

Anarşizm
Hukuk gibi ahlak da, insan özgürlüğünü kısıtlayan kurallardır. Bunlar olmadan insan kendini daha iyi gerçekleştirebilir, daha iyi yaşar. Önemli olan tek şey bireyin hak ve özgürlükleridir.
Temsilcileri **Proudhon** ve **Stirner**'dir.

Proudhon, insanların doğal durumlarının yapma kurumlarla zorlanmaması gerektiğini savunur. Baskıcı kurumların kaldırılmasının insanı mutlu edeceğini söyler.

Stirner, bireyin kendisi dışında hiçbir şeye ve hiçbir kimseye karşı sorumluluk altında olmadığını savunur. "İyinin de, kötünün de benim için hiç bir anlamı yoktur" der. Ona göre insan eylemlerini haklı çıkaran şey, yalnızca kendi beninin gücüdür.

Nihilizm

Var olan görüşlere, değerlere, düzene karşı hiçbir ilke tanımayan yaklaşımdır. Temsilcisi **Nietzsche**'dir. Nietzsche, köle ahlakı olarak nitelediği geleneksel ahlak anlayışına karşı çıkarak, ahlak dışı bir öğreti kurmaya çalışmıştır. Ona göre yaşamın temel nedeni güçlü olma isteğidir. Mutluluk hazda değil, güçlü olmadadır.

Öz Ahlakı

Sartre'ın temsilciliğini yaptığı bu anlayışa göre, evrende kendi varlığını yaratan tek varlık insandır. İnsan değerlerini kendisi yaratır, yolunu kendisi seçer. Sartre'a göre genel bir ahlak yoktur; dünyada insana yol

gösterecek bir işaret yoktur. İnsan özgürlüğe mahkûmdur. Herkes kendi özünü kendi belirlemek zorundadır. İnsan karar verirken tek başınadır, tüm sorumluluklar onun omzundadır.

fb. Evrensel Ahlâk Yasası Vardır Diyenler

Bazı düşünürlere göre ahlaki yasalar, nesnel olarak insanın dışında, ondan bağımsız biçimde vardır ve kendini bireye kabul ettirir. Ahlâk yasasının varlığını kabul eden filozoflara göre bu yasayı **sübjektif** ve **objektif** özellikler belirlemektedir.

Sübjektif özellikleri savunan filozoflara göre, insanların ahlâki eylemlerinde kendilerine yol gösteren bir ahlâk yasası vardır. Ancak bu yasa Tanrı'dan ya da bir takım objektif değerlerden kaynaklanmaz. İnsandan bağımsız olmayan yasa, varlığını insanın öznel yaşamından alır ve karşısına, davranışlarını belirleyen bir buyruk biçiminde çıkar. "Dürüst ol", "İnsanları sev" gibi.

Bergson: Ona göre doğru bilginin ölçütü sezgidir. İnsan neyin iyi neyin kötü olacağını ancak sezgi ile kavrayabilir. İnsan, içinden gelen sezgiye uyarak hareket ederse (yoksula yardım edip etmeme gibi) iyi olanı, ahlaki olanı yapmış olur.

> Bentham ve Mill, görüşlerine esas olan faydayı bütün insanlık için, yani evrensel mutluluk olarak algılamışlardır. Herkes için iyi olanı yapmak, insanı mutluluğa götürür. İşte bu noktada haz, bireysel olmaktan çıkıp evrensel bir yasaya dönüşür.

Mill: İyi ve kötünün ölçütü faydadır. İyinin ölçütü olan mutluluk, yalnızca eylemde bulunanın değil, ilgili herkesin mutluluğudur. Mill, çok sayıda insana en yüksek mutluluğu verebilmek ilkesini benimser. Böylece evrensel ahlak yasasının varlığını kabul eden Mill, bunu mutluluk gibi öznel bir ilkeye dayandırmış olmaktadır.

Bentham: Yaşamda değerli olan şeyin haz olduğu görüşündedir. Ona göre en yüce haz, olabildiğince çok sayıda insana en yüksek düzeyde fayda sağlayan hazdır. Bu anlayışa göre insan yalnızca kendi hazzını ya da mutluluğunu değil, birlikte yaşadığı diğer insanların da yararını ve mutluluğunu düşünmelidir. O halde tek başına insan için değil, herkes için faydalı olan, yasa olarak kabul edilmelidir.

Evrensel ahlak yasasını **objektif** özelliklerin belirlediğini savunan filozoflar, evrensel bir ahlâk yasasının varlığını kabul ederler. Ancak onlara göre bu yasa varlığını insandan, onun öznel yaşamından almamaktadır. Bu yasanın kaynağı insanın dışındadır ve o kendisini insana zorla kabul ettirir. Yani bu yasanın insandan bağımsız objektif bir temeli vardır.

Sokrates: Ona göre tüm insanlara yol gösterecek objektif bir ahlak yasası vardır. İnsanın eylemlerini belirleyen bir takım temel normlar ve değerler vardır. Bu değerlerin kaynağı insanda değildir.

İnsanın nasıl eylemde bulunacağına, bu değerler ışığında akıl karar vermelidir.

Platon: Bir eylemin iyi ya da kötü olmasını, "İyi ideası"na uygun olup olmamasına bağlıyor. İnsanın en yüksek amacı, İyi ideası'na ulaşmaktır.

Aristoteles: Aristoteles'e göre insan, mutluluğa ulaşmak için aşırı uçlardan kaçınmalı, **orta yolu** seçmelidir. Gözü kara ile korkaklık arasında orta yol olan cesareti, müsriflik ile cimrilik arasında orta yol olan cömertliği seçmelidir.

Spinoza: Spinoza'da evrensel ahlak yasasını belirleyen en önemli öğe, insanın kendisinin de bir parçası olduğu doğa düzenidir. İnsan doğa yasasına uymalıdır. Onun yasasına uyan iyi, uymayan kötüdür. Ahlaki hayat aklın tutkulara karşı savaşıdır. Amacı da insanı özgür olma durumuna yükseltmektir. İnsanı tutkularından kurtaracak ve aklın öngördüğü yaşam biçimine ulaştıracak olan bilgidir. Bu bilgiyle donanmış olan kişi her şeyin Tanrı'nın özünden zorunlu olarak türemiş olduğunu anlar. İnsanın bundan sonra uyacağı ahlak yasası, bilgisini edindiği evrenin (Tanrı'nın) yasasıdır. Spinoza'da evren ve Tanrı birdir. (Panteist anlayış) Böylece ahlak yasası, insanın dışında objektif bir temele oturmuş olur.

Kant: Ona göre bir eylem, "ödev" duygusundan dolayı gerçekleştirilmişse, ahlakidir.

Kant’a göre bir eylemin gerisindeki ilke, eylemin kendisinden ve sonucundan daha önemlidir. Ödeve uygun davranmak, sağduyu sahibi herkes için yükümlülüktür. Ödevle aklın sesi dile getirilir. “Öyle davran ki, eylemine ölçü aldığın ilke, tüm insanlar için genel bir yasa haline gelebilsin” ilkesi onun evrensel ahlak anlayışını ortaya koymaktadır.

İnsanlar, ahlak yasalarını tüm insanlar için geçerli olabilecek şekilde koydukları için evrensel ve mutlaktır.

DİN FELSEFESİ

Din felsefesi dini konu edinen, dinin insanın var oluşunun kaynağı insanin doğasının ve kaderinin kaynağı ve değerler ile ilgili sorunları ele alarak sorgulayan felsefe disiplinidir.
Din felsefesi yapmak, dinin temel iddiaları hakkında rasyonel (akılcı), objektif (nesnel), kapsamlı ve tutarlı bir biçimde düşünmek ve konuşmaktır
Dini ele alan tek disiplin din felsefesi değildir Teoloji (tanrıbilim, ilahiyat) de aynen din felsefesi gibi dini ve tanrıyı konu alır Ama bunu yaparken belirli bir dinin kutsal kitabına peygamberlerine ve din âlimlerinin görüşlerine sadık kalır Teolojinin en önemli amacı belirli bir dini temellendirmek, açıklamak ve o dinin inananlarının inançlarını güçlendirmeye çalışmaktır Bundan dolayı her dinin teolojisi olabilir, Hıristiyanlık Teolojisi, Musevilik Teolojisi, İslam Teolojisi
Din felsefesinin temel kavramları tanrı, vahiy, iman, peygamber, ibadet, yücelik, kutsal, ahret, mucize vb
Din Felsefesinin Temel Sorunları:
a-) Tanrının Varlığı Sorunu: Tanrı var mıdır? Onun varlığını gösteren kanıtlar gösterilebilir mi?
b-) Evren Yaratılmış Bir Varlık mıdır? Yoksa Yaratılmamış (Ezeli ve Ebedi) Bir Varlık mıdır?
c-) Vahyin İmkânı Sorunu: Tanrı vahiyle insana bir takım bilgiler verebilir mi?
d-) Ruhun ölümsüzlüğü sorunu: Ölüm bir son mudur? Ölümden sonra bir hayat var mıdır? Sorularına cevap aranır

TANRININ VARLIĞINA İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR

1- Tanrının Varlığını Kabul Edenler:
a- Teizm: Bütün varlıkların yaratıcısı olan bir tanrının var olduğuna inanmaktır Bu yaklaşıma göre tanrı dünya ve insanlar ile sürekli ilişki içerisindedir Teizm dar anlamda tek bir tanrıya inanmak anlamına gelen monoteizme eşitlenir
Not: Monoteizm tek bir tanrıya inanmak, Politeizm ise birden fazla tanrıya inanma anlayışıdır
Teist düşünürler tanrının var oluşunu akıl yoluyla açıklamak ve temellendirmek için bazı kanıtlar geliştirmişlerdir Bu kanıtların başlıcaları:
1- Ontoloji Kanıt: Bu kanıtın temelinde tanrı “kendisinden daha mükemmeli tasarlanamayan” varlıktır, düşüncesi vardır Bu kanıt tanrının var oluşunun en yüksek varlık olarak tanrı tanımından zorunlu olarak çıktığını kabul eder
2- Kozmolojik Kanıt: Kozmolojik kanıt evrenin varlığından tanrının varlığına gitmeye çalışan kanıttır Bu kanıtın temelinde nedensellik ilkesi yatar Kendisinin nedeni olmayan varlık tanrıdır Nedenler zincirini başlatan varlıktır
3- Düzen ve Amaç Kanıtı: Bu kanıt doğal dünyaya baktığımızda her şeyin kendi işlevini yerine getirecek şekilde en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiş ve ayarlanmış olduğunu göreceğimizi belirtir Buda düzenleyen tanrının varlığının kanıtıdır
b- Deizm: Deizm iki temel ilkeye dayanır Tanrı vardır, ama bu evrene hiçbir müdahalesi olmayan bir varlıktır İnsan akla ve bilme güvenmelidir Evreni akıl ve bilimin ilkelerine göre açıklayabilir Aristoteles, J Locke, Newton, JJ Russo, Voltaire temsilcileridir
c- Panteizm: Tanrı everen ikiliğini ret eder, tanırının her şeyi içerdiğini dolayısıyla doğanın ve insanın bağımsız varlıklar olmadığını öne süren bir yaklaşımdır Tanrı ve evren bir bütündür Spinoza, G Bruno temsilcileridir
2- Tanrının Varlığını Ret Edenler:
Ateizm: Tanrının varlığını ret edenlerin görüşleri ateizm kavramı ile açıklanır Ateistler tanrının varlığını ret ederken şu kanıtları kullanırlar
1- Kötülük Kanıtı: Tanrı olsaydı kötülük olmazdı Evrende bir kötülük mevcutsa tanrının varlığından söz edilemez
2- Madde Kanıtı: Madde olduğuna göre maddi olmayan bir tanrını varlığından söz edilemez
3- Toplum Kanıtı: Hayata düzen veren tanrı değil toplumun kendisidir şeklindeki düşünceyi kabul ederek tanrıyı ret eden anlayıştır
3- Tanrının Varlığını Veya Yokluğunu Bilemeyeceğimizi Öne Sürenler:
Agnostisizm(Bilinemezcilik): Bizim tanrıya ilişkin bir bilgiye sahip olamayacağımızı, dolayısıyla var olduğunun da var olmadığının da kanıtlanamayacağını savunan öğretinin adıdır (Sofistler).

SİYASET FELSEFESİ

Siyaset, Aristoteles'e göre "Yurttaşların, toplumu ilgilendiren işlerle ilgili olarak yaptığı her şeydir." Siyaset felsefesi siyasi yaşamı konu alan, özellikle de devletin özü, kaynağı ve değerinin ne olduğunu araştıran felsefe disiplinidir.

Siyaset felsefesi, olması gerekeni ele alır; siyasi otoriteyi, bu otoritenin oluşumunu, kaynağını, gücünü nasıl sürdürdüğünü, siyasi otoriteyle birey arasındaki ilişkiyi ve bunların daha iyi ve adil bir duruma gelip gelemeyeceğini açıklayan görüşleri kapsar.

1. Siyaset Felsefesinin Temel Soruları

a. İktidar Kaynağını Nereden Alır?

- İktidar kaynağını, **"insan doğasından"** alır; yani toplumu içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere karşı koruma düşüncesinden alır. Platon ve Aristoteles tarafından savunulan bu görüşe göre devlet, insanların korunmaları, temel ihtiyaçlarını karşılamaları, kendilerini gerçekleştirmeleri ve ahlâki bakımdan daha iyi olabilmeleri için araçtır.
- İktidar kaynağını toplumdaki egemen olan **"dinden"** alır. Bu görüşe göre siyasi otorite ya da iktidar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir.
- İktidar kaynağını, toplumun birlikte yaşama çabasındaki **"ortak iradesinden"** alır. Bu yaklaşımı savunan **Hobbes,** devletin var olmaması durumunda insan yaşamının nasıl bir seyir alacağını sorar ve "İnsan insanın kurdudur" der. Eğer devlet olmazsa insanlar birbirlerine zarar verirler. Bundan dolayı, insanlar birbirlerine duydukları sevgiden dolayı değil, korktukları için ortak bir irade ya da toplumsal bir sözleşme ile bir otoriteye başvururlar.

b. Egemenliğin Kullanılış Biçimleri Nelerdir?

- **Geleneksel egemenlik**te yönetenin kendisini, etkinliklerini ve yöneten – yönetilen ilişkisini toplumdaki yerleşik inanç şekilleri belirler.
- **Karizmatik egemenlik**te otorite, egemenliğini, kazanmış olduğu karizmadan, yani gerçekleştirmiş olduğu olumlu işlerden kazandığı güçten alır.
- **Rasyonel ve yasal egemenlik**te ise iktidar, gücünü, yazılı ilkeler ve hukuktan alır.

c. Meşruiyetin Ölçüsü Nedir?

Siyasi iktidar, kendisini doğuran güç, öğe ya da düşünceye bağlı kaldığında meşru kabul edilir. Bu durumda iktidar kaynağını nereden alıyorsa ona dayanmak zorundadır.

Ancak buna rağmen bazı düşünürler, ahlâki bir ölçütün olabileceğini belirterek, insan kişiliğine, insan haklarına ve onun temel hürriyetlerine saygı göstermeyen iktidarların meşruiyetlerinin olamayacağını savunmuşlardır.

d. Bireyin Temel Hakları Nelerdir?

Bireyin insan olarak sahip olduğu özgürlük, düşündüğünü ifade etme, yaşama, kendini gösterebilme gibi başkalarına devredilemeyen hakları vardır.

e. Bürokrasiden Vazgeçilebilir mi?

Devlet yönetiminde görevli bulunan memurlardan oluşan, kademeli yapılanmış gruba bürokrasi denir. Toplumun olduğu yerde devletin, devletin olduğu yerde bürokrasinin varlığı gereklidir. Bürokraside temel ölçü, onların varlık nedenini oluşturan amaçlara uygun olarak kullanılması ve işletilmesidir.

Bürokraside her memurun görev ve sorumlulukları kesin ve ayrıntılı olarak belirlendiği için, işbölümü ve uzmanlaşma üst düzeydedir. Herkesin sahip olduğu yetkiler göreve ait olduğu için, yetkili kişi bu yetkiyi ancak görevli bulunduğu süre içinde kullanabilir; yetkiyi başkasına miras bırakamaz.

Bürokrasi başlangıçta, devletin işlerinin yerine getirilmesinde bir araçtı; ancak günümüzde bürokrasinin bir amaç halini aldığı durumlara rastlanmaktadır. Bu durum, siyasi gücün emrinde olması gereken bürokrasiyi adeta bir güç olarak ortaya koymaktadır.

Bürokrasi, örgütlenmenin en akılcı örneklerinden biridir. Bürokrasiye yapılan eleştiriler, ondan vazgeçilebileceği anlamına gelmez. Çağdaş toplumlarda bürokrasi kaçınılmazdır. Yönetim sorumluluğu siyasilerde olsa da, onlar geçicidir. Devletin sürekliliği için bürokrasi gereklidir.

Bürokrasiden vazgeçmenin olanaksız olması, çabaların, onun olumsuzluklarının giderilmesi yönünde odaklaşmasına yol açmıştır.

f. Sivil Toplumun Anlamı Nedir?

Sivil toplumlar büyük ölçüde devletin siyasi otorite ve kurumlarının dışında örgütlenen gönüllü kuruluşların meydana getirdiği sosyal birliklerdir. Siyasi otoritenin dışında toplumun kendi kendine yönlendirmesi anlamını taşır. Bunlar devlet karşısından daha çok özerkliğe sahiptir. Kolayca kamuoyu oluşturabilirler. Demokratikleşme sürecinde oldukça ileri bir aşamayı temsil ederler.

2. Siyaset Felsefesinin Ana Problemleri

a. Karmaşa – Düzen – Ütopya

Karmaşa, düzenin ve toplumsal kuralların, değerlerin olmadığı bir durumu ifade eder.

Bu durumda, tüm insanların varoluşu tehdit altında kalır; onlar, temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gibi, yok olma tehlikesiyle de karşı karşıya kalırlar. Karmaşa halinde toplum yaşamının sürdürülememesi, sosyal düzenin kurulmasını gerekli kılar. İnsanlar belli değerler ve kurallar çerçevesinde gelişmiş olan, karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu düzen sayesinde ihtiyaçlarını karşılayıp isteklerini gerçekleştirirler.

Bununla birlikte, nasıl ki insan bir karmaşa hali içinde var olamıyor ve bu durum bir düzeni zorunlu kılıyorsa, var olan toplumsal düzenden hoşnutsuzluk da insanları ve düşünürleri daha iyi bir düzen arayışına, bir takım ütopyalara götürmüştür. Bu gibi durumlarda düşünürler, haksızlıkları giderecek, adaleti sağlayacak, sömürüyü önleyecek toplum düzenleri tasarlamışlardır. İşte filozofların adalet, eşitlik, özgürlük gibi birtakım soyut ilkeleri temel alarak, olması gerekene göre tasarladıkları devlet düzenine **"ütopya"** denir.

Siyaset felsefesinde, devleti doğal bir kurum olarak kabul edenler olduğu gibi, yapma bir kurum olarak da kabul edenler vardır.

aa. Doğal Bir Kurum Olarak Devlet

Bu anlayışta devlet insan doğasına dayanır. Temsilcileri **Platon** ve **Aristoteles**'tir.

Platon'a göre insan doğası ile devlet arasında büyük benzerlik vardır. Devlette bulunan sınıflar, insanda bulunan yetilerin karşılığıdır. Örneğin işçi sınıfı insandaki beslenme güdüsüne, yönetici sınıfı insandaki akla karşılık gelmektedir.

Aristoteles'e göre insanda, topluluk içinde ve devlet düzeninde yaşama eğilimi vardır. Toplumsal bir yaşam yetisiyle donatılmış olan insan, doğanın kendisine verdiği yetenekleri ancak bir toplum içinde geliştirebilir.

ab. Yapma Bir Varlık Olarak Devlet

Bu anlayışta devlet, insanları koruyacak bir araç olarak ortaya çıkar. İnsanlar bir araya gelerek aralarında sözleşme yaparlar. Ortak iradelerini temsil edecek bir gücü, hakem olarak tayin ederler. J. Locke ve Hobbes bu anlayışın temsilcileridir.

Hobbes'a göre devlet, insanların birbirlerine karşı zararlı eylemlerden vazgeçtiklerinin bir ifadesidir. Ona göre insanın doğal durumu herkesin herkesle savaşmasından ibarettir.

Locke'a göre insanlar doğa durumundan, uygar bir yönetimi ortaya koyan toplumsal bir sözleşme ile kurtulmuşlardır.

b. İdeal Düzen Arayışları

İdeal düzen arayışları birbirine karşıt iki görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri, insanın doğal yapısından yola çıkarak ideal düzenin olamayacağını ileri sürer. Diğeri, özgürlük, eşitlik, adalet gibi idelerden hareket ederek ideal bir devlet düzeninin olabileceğini ileri sürer.

ba. İdeal Düzenin Varlığını Reddedenler Sofistler

İdeal düzen herkesi memnun edebilecek bir düzen olmalıdır. Böyle bir düzen doğada kalmıştır, daha sonra da görülmeyecektir. Herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir devlet yoktur.

Nihilizm

Otoriteye dayalı tüm kurumlar insan özgürlüğüne ve yaratıcılığına bir engeldir. Bütün toplumsal kötülükler insanın özgür olamamasından kaynaklanır. Dolayısıyla insanı sınırlayan bütün değer, kurum ve düzenler kötü olup yıkılmalıdır. Nihilizm, bu görüşüyle anarşizmle birleşir.

bb. İdeal Düzenin Olabileceğini Savunanlar

Bazı düşünürler, mevcut hiçbir toplum düzeninin insanları mutlu edemediğini, aynı zamanda düzeltilmelerinin de olanaksız olduğunu savunmuşlardır.

Bu nedenle hiçbir yerde gerçekleşmemiş, gerçekleşme olanağı da bulunmayan toplumsal düzen tasarlamışlardır.

Zihinde ve düşüncede oluşturulan, gerçekleşmesi mümkün olmayan bu düşsel toplum tasarımlarına **"ütopya"** adı verilir.

Platon'un "İdeal devleti",

Farabi'nin "Medinetül Fazıla"sı,

Thomas More'un" Ütopya" sı,

Campanella'nın "Güneş Ülkesi",

Machiavelli'nin "Hükümdar"ı,

Francis Bacon'un "Yeni Atlantis" i birer ütopya örneğidir.

Bu düzen arayışları, hürriyetleri, eşitliği veya adaleti temel alan görüşler olarak farklı yönlerde gelişmiştir.

3. Birey ve Devlet

Bu problem alanında birey ile devletin hak ve ödevleri tartışılır. Önceleri devlet, bireyi idare eden, ona hükmeden bir anlayışa sahipken, modern toplumlarda bu anlayış değişmiştir. Artık devlet, bireyi kollayan, ona çeşitli olanaklar sunan bir konumdadır. Bu anlayışta devletin bireyden, bireyin de devletten vazgeçmesi söz konusu olamaz.

ESTETİK ve SANAT FELSEFESİ

Duyguya indirgenebilen bağımsız bilgi dalına estetik denir. Estetik "güzel" üzerine düşünme, onun ne olduğunu açıklamadır.

Estetik süje ile estetik obje arasındaki ilgiyi gösterir. Estetiğin yöneldiği şey, güzelliktir. Duyusal olanın güzellik ile olan ilgisini ele alır.

Güzelliğin felsefesi olarak ortaya çıkan estetik, insan tarafından yapılmış olan ya da doğada bulunan güzel şeylere yönelir; bizim güzel diye nitelediğimiz bu şeylerle ilgili tecrübelerimizde ve yargımızda söz konusu olan değerleri, tavırları ve standartları analiz eder.

Estetik ile sanat felsefesi arasında bir ayırım yapmak gerekir.

Estetik, doğada ve sanatta güzeli konu edinir. Estetiğin, doğa ya da sanat ayrımı yapmadan doğrudan doğruya güzelliğe yöneldiği yerde, sanat felsefesi, yalnızca sanata ve sanattaki güzelliğe yönelir. Sanat felsefesi, insanın meydana getirdiği eserleri ele alan, sanata dair yaratmaların ve zevklerin anlamını inceleyen bir felsefe dalıdır. Doğadaki güzelliği de konu edinen estetiğin bir dalı olmaktadır. Sanat felsefesi sadece sanattaki güzelle ilgilenir. Estetik hem doğadaki güzel ile hem de sanattaki güzel ile ilgilendiğinden sanat felsefesinden daha geniştir. İnsanda hoş duygular uyandıran, güneşin batışı, kıyıya vuran dalgalar estetiğin konusu olabildiği halde sanat felsefesinin konusuna girmez. Sanat değeri taşıyan bir tablo ise hem sanat felsefesinin hem de estetiğin konusuna girer.

Sanat felsefesinin temel kavram ve problemleri, estetiğin de temel kavram ve problemleridir.

Sanat felsefesinde, "sanatçı", "sanat eseri", "sanat eserini ortaya koyma etkinliği" ve "beğeni" gibi kavramlar göz önünde bulundurulmuştur. Sanatçı, sanat eserini yaratan kişidir; kendi alanına göre bazı maddeler kullanır; onlara biçim verir. Bu etkinlik sonucu bir ürün ortaya çıkar. Bu ürün beğeni taşıyorsa, sanat eseri olma özelliği kazanır.

1. Estetiğin Temel Soruları

• Güzellik nedir?

• Güzel olarak nitelediğimiz şeyi güzel yapan faktörler nelerdir?

• Güzellik, onu algılayan özneden bağımsız bir değer midir?

• Sanat nedir?

• Sanat eserine duyulan estetik tepkiyle, doğadaki güzelliğe duyulan estetik tepki arasında ne fark vardır?

• Sanat eseri nasıl oluşmuştur?

2. Felsefe Açısından Sanat

Felsefe açısından sanata bakıldığında, sanatın ne olduğu, sanat yapıtının nasıl oluştuğu, sanatçının yapıtını nasıl ortaya koyduğu irdelenir. Bu sorulara filozoflar farklı açıklamalar getirmişlerdir.

a. Taklit Olarak Sanat

Bu anlayışa göre doğanın mükemmelliği ve güzelliği vardır. Sanatçı da doğada varılan bu güzelliği eserinde taklit eder. Taklit, gerçeğine ne kadar yakınsa o kadar güzeldir. Platon ve Aristoteles sanatın taklitten ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir.



b. Yaratma Olarak Sanat

Bu anlayışa göre doğada ideal güzellik ve mükemmellik yoktur. Mükemmelliği yaratan, değişmeler dünyasında değişmeyene, ölümlülüğün dünyasında ölümsüzlüğe ulaşmaya çalışan, sanatçıdır. Eğer sanatçı çalışmalarına kendi kişiliğinin ve yaratıcı gücünün damgasını vuramamışsa, ürettiği üründe estetik değer yoktur. Bu kurama göre, doğanın ürettiklerinde ancak sanat eserlerine bir benzerlikten söz edilebilir ve sanat eseri, doğa ürünlerinden fazla bir şeydir. Sanatçı, hayal gücünü ve yaratıcı yanını kullanarak doğadan aldığı izlenimleri ayıklar, birleştirir ve bir anlatıma dönüştürür. Bu anlatımın sanat eseri olması için de özgün ve tek olması gerekir. Bu görüşün temsilcisi Croce'dir.

c. Oyun Olarak Sanat

Bu yaklaşım, sanat ile oyun arasındaki benzerlikten dolayı bir bağ kurar. Buna göre oyun da sanat da insanı gerçek dışı bir dünyaya yöneltir. Hayal gücüne dayanır; fayda gütmeyip, bizzat kendileri için yapılan etkinliklerdir. İnsan oyun oynarken de, sanatla uğraşırken de kendisini meşgul eden problemlerden uzaktır, adeta kendisini unutur ve mutlak bir özgürlük içinde var olur. Temsilcisi Schiller'dir

Schiller'in, "İnsan oynadığı sürece tam insandır" sözü, insanı gerçek özgürlüğe ancak sanat kavuşturabilir anlamındadır.

3. Sanat Eseri

Bir şeyin sanat eseri sayılabilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekir.

- Sanat eseri doğal nesnelerden farklıdır. Doğal oluşumlar sonucunda ortaya çıkan varlıklar güzel olsalar bile, sanat eseri olamazlar.
- Sanatın temel özelliklerinden biri, onun, insanın yaratıcı gücüne bağlı olmasıdır. İnsanın estetik tavır ve değeriyle yaptığı duyusal ya da düşünsel bir etkinliktir.
- Sanat eseri kendisine yönelen alımlayıcı için bir değer taşır.
- Sanat eseri, eşsiz, kendine özgü nitelikleriyle biriciktir. Çünkü sanatçı, eserini ortaya koyma sürecindeki duygularını bir kez yaşayabilir; yineleyemez. Mehmet Akif, İstiklal marşını yazarken yaşadığı duygularını bir defalık yaşamıştır. Bu nedenle "İstiklal marşını tekrar ben bile yazamam" demiştir. Buna göre seri olarak üretilen nesneler sanat eseri olarak nitelenemezler.
- Sanat eserinin estetik haz ve heyecan vermesinin dışında bir amacı yoktur. Pratik amaçlarla kullanılmak için oluşturulmuş nesneler sanat eseri olarak nitelenemezler.

4. Estetiğin Temel Kavramları

Güzellik Problemi:

Güzellik, hemen her filozofta farklı biçimde tanımlanmıştır.

Platon, güzelliği bir idea olarak görür. Platon'a göre sanat, güzel ideasını taklit etme olduğundan, yapılan eser ne kadar ideaya yaklaşırsa o oranda güzel olur.

Aristoteles'e göre güzellik ahenktir, düzendir, sınırdır. İnsanın algı sınırlarını ve kavrayış gücünü aşan çok büyük bir şey, güzel olamaz.

Plotinos'a göre güzellik, Tanrısal aklın evrendeki ışımasıdır. Madde, Tanrısal akıldan (İdeadan) pay almazsa çirkindir.

Hegel'e göre güzellik, Mutlak Ruh'un duyularla kavranabilen görünüşleridir. Yani her şeyin ilkesi olan İdea'nın duyulara görünüşüdür.

Kant'a göre güzel, çıkar gözetmeksizin hoşlanmanın nesnesidir. Güzellikte, pratik amaç gütmeyen bir düzen vardır.

Güzellik problemi, doğada ve sanatta güzelin ne olduğu problemi ile iç içedir.

Sanat felsefesinin konusu, sanattaki güzelliktir. Bir kısım filozoflar "Doğa, sanatı taklit ediyor" (Oscar Wilde), "Biz romantik olduktan sonra dağlar güzelleşti" (Delacroix) gibi sözleriyle sanat güzelliğinin bizi doğayı kavramaya götürdüğünü belirtirler.



5. Estetiğin Temel Sorunlarına Yaklaşımlar

a. Estetik Yargıların Yapısı

Estetik yargılar, dini, bilimsel ve ahlaki yargılardan farklılar gösterir.

Dini yargıların inançla ilgili olduğu, ahlaki yargıların eylemlerle ilgili olduğu yerde, estetik yargılar "güzel" ya da "çirkin" diye nitelenen bir varlıkla ilgili beğeni yargılarıdır.

Bilimsel yargıların objektif bir niteliği olduğu yerde estetik yargılar özneldir; İnsanlara göre değişir.

b. Ortak Estetik Yargıların Olup Olmadığı

Acaba sanat eseri güzel değerini kendisinde mi taşır; yoksa güzellik, bizim ona yüklediğimiz bir şey midir? Bu konuda iki karşıt görüş vardır: Biri nesnelci görüş, diğeri öznelci görüş.

Nesnelci görüşe göre, eser, güzellik değerini kendisinde taşır. Güzellik insandan bağımsız olarak vardır. Bir nesne güzel ise, insan onu alımlasa da alımlamasa da güzel olmaya devam eder. Bu görüşte olanlar, ortak estetik yargıların varlığını kabul ederler.

Öznelci görüş, insandan bağımsız bir estetik değerin olamayacağını savunur. Bu görüştekilere göre bir eser, değerini, insanda uyandırdığı duygulardan, estetik yaşantıdan alır. Yoksa eser kendi başına estetik bir değer taşımaz.

Dolayısıyla bu görüştekilere göre ortak estetik yargılar olamaz.



ba. Ortak Estetik Yargıların Varlığını Reddedenler

Her insanın kendine göre bir beğenisi vardır. Tüm insanlarda beğeninin ölçüsü olabilecek bir kural, bir ilke yoktur. Her beğeni aynı derecede geçerlidir. Biri sanat müziğini beğenirken, başkası pop müziğini beğenebilmektedir.
Her sanat eseri, sanatçının kendi öz benliğinden kaynaklandığı için, sanatçının ruhunda oluşan estetik beğeni hakkında herkesin kabul edeceği genel geçer yargılara varılamaz. Bireyler, sanatçıların eserlerinden kendi ruhsal yapılarına göre farklı izlenimler alırlar ve farklı senteze ulaşırlar. Bu görüşün önemli temsilcisi Croce'dir.

bb. Ortak Estetik Yargıların Varlığını Kabul Edenler

Bu anlayışa göre güzellik, bütün nesnelerde farklı derecelerde bulunmaktadır; bu bireyin kişisel deneyimlerinden, alışkanlıklarından, tercihlerinden bağımsız olarak vardır.
Örneğin Selimiye Camisi, dünyada hiçbir insan kalmasa da yine güzellik değerini taşıyacaktır.
Platon: Güzel, bir idea olarak gerçekten vardır. İdealar, diğer özellikleri yanında kendinden güzeldir. Asıl güzellik, hiçbir zaman değişmeyen gerçeklik olan güzellik ideasıdır. Akıl sahibi her varlık için güzel ideası ortaktır. Çünkü o akılla kavranır.
Aristoteles: Güzellik, uyum, oran ve ölçülülüğün kaynaştığı bütündür.
Hegel: Güzellik, Mutlak ruhun duyulur nesnelerde görünür hale gelmesidir.

Kant: Güzellik, nesnenin taşıdığı bir değerdir. İnsanlar hoşlarına giden ya da gitmeyen bir şeyi duygularına göre değerlendirirler. Estetik yargı beğeni duygusuna dayanır. Ona göre bu beğeni duygusu her insanda bulunan ortak beğeniyle açıklanır.

Kant'a göre bir insan sanat eseri karşısında, "Bu güzeldir" derken, diğer insanların da onu güzel bulmasını ister. "Bir şiire güzel diyorsam, herkesin onu güzel bulmasını beklerim" der. Güzel beğenisi, çıkarsız bir hazdır. İnsanlar çıkar gözetmeden bir nesneye yöneldiğinde aynı güzelliği görecektir.